

Sajkowski Wojciech, rec. książki: Stefan Lemny, *Les Cantemir - l'aventure européenne d'une famille prindere au XVIIIe siècle*, Editions Complexe, Paris 2009. ss. 368, „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” 2010, t. 17, s. 272–274.

<https://doi.org/10.14746/bp.2010.17.22>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/54938>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

bch.amu.edu.pl

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.

UNIWERSYTET
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

W ostatniej części Markov poświęcił wiele miejsca zjawisku feudalizmu (s. 103-126) w kronice Roberta. Znajdują się tu ciekawe uwagi o różnicach w pojmowaniu feudalizmu na różnych ziemiach, skąd pochodzili główni uczestnicy krucjaty, o feudalizmie w Bułgarii oraz Bizancjum doby podboju Konstatynopola. Nie zabrakło miejsca na omówienie sprawy podziału zdobytych ziem w 1204 roku i konsekwencjach tych działań. Autor zwrócił uwagę na pojmowanie zjawiska *fiefs*, odmienne dla zdobywców Królowej Miast.

Wyjątki z kroniki Roberta z Clari, które posłużyły prezentowanym studiom (s. 129-186) Markov zamieścił po głównym tekście. To dobry zabieg, pozwalający czytelnikowi uzyskać wgląd do analizowanych fragmentów.

Całość wieńczy osiemnaście ilustracji, w tym plany Konstantynopola. Niestety jakość materiału ikonograficznego nie jest zadowalająca.

Rozprawa N. Markova stanowi cenny wkład bułgarskiego badacza w już ponad dwie setki lat studiów nad dokonaniem Roberta z Clari. Rozwinięte i pogłębione studia nad kroniką Roberta mogą dać asumpt do kolejnych propozycji interpretacji jego *Zdobycia Konstantynopola*.

Zdzisław Pentek

Stefan Lemny, *Les Cantemir – l'aventure européenne d'une famille princière au XVIIIe siècle*, Editions Complexe, Paris 2009, ss. 368.

W roku 2009 wydawnictwo *Editions Complexe* opublikowało biografie Dymitra Kantemira oraz jego syna – Antiocha. Autorem pracy jest Stefan Lemny, rumuński historyk, który doktoryzował się na uniwersytecie w Jassach i który od początku lat dziewięćdziesiątych jest związany zawodowo z Bibliothèque Nationale de France w Paryżu. Badacz publikował wcześniej prace dotyczące historii Rumunii w XVIII w.¹, a jego debiutem biograficznym było opracowanie poświęcone życiu Jeana-Louisa Carry².

Dymitr Kantemir jest postacią znaną – jego życiorys oraz twórczość były przedmiotem badań historyków i literaturoznawców³. To samo można powiedzieć o twórczości i życiu Antiocha Kantemira⁴. Wypada więc postawić pytanie, jaki jest cel publikowania kolejnego opracowania biograficznego? Stefan Lemny uważa, że pomimo dużej bibliografii dotyczącej Dymitra Kantemira i jego syna, postaci te są niesłusznie zapomniane, nie tylko we Francji, ale w ogóle na Zachodzie Europy: „Dalecy jesteśmy od umniejszania wartości licznych opracowań, które były poświęcone obu osobistościom. Lecz jak uderzające jest zapomnienie ich imion, poza granicami ich kraju. Jakież przechodzić, patrząc na fasadę paryskiej biblioteki Sainte-Geneviève, wiedziałby kim jest Dymitr Kantemir, którego imię zostało wyryte obok imion Malebranche'a, Fénelona, Leibniza i Newtona?” (s. 23, tłum. w tekście

¹ S. Lemny, *Romaşnii  n secolul XVIII: o bibliografie*, Iaşi 1988; ten , *Sensibilitate  i istorie  n secolul XVIII rom nesc*, Bucure ti 1990; ten , * ntilniri cu istoria  n secolul XVIII: teme  i figuri din spaţiul rom nesc*, Iaşi 2003.

² Ten , *Jean-Louis Carra : 1742-1793 : parcours d'un r volutionnaire*, b. m. 2000.

³ C. Maciuc , *Dimitrie Cantemir*, Bucure ti 1972; D. Moldovanu, *Dimitrie Cantemir  ntre Orient  i Occident*, Bucure ti 1997; S. Ciobanu, *Dimitrie Cantemir  n Rusia*, Bucure ti 2000.

⁴ V. Mihordea, *Note cu privire la Antioh Cantemir*, Bucarest 1946; C. Cristea, *Antioh Cantemir*, Craiova 1984.

recenzji – W. S.). Opracowanie ma więc w dużej mierze funkcję popularyzatorską i tę rolę niewątpliwie spełni, napisane jest bowiem w przystępny i ciekawy sposób.

Zdaniem autora Kantemirowie stali się symbolem różnorodności kulturowej ówczesnej Europy. Pierwsza część książki opisująca życie Dymitra Kantemira została zatytułowana *D'Istanbul à Saint-Petersbourg (Ze Stambulu do Sankt Petersburga)*, a druga, poświęcona Antiochowi, została opatrzona tytułem *De Russie en Occident (Z Rosji na Zachód)*. Są to tytuły znaczące, informują one czytelnika, że przedmiotem zainteresowania badacza jest doświadczenie wielokulturowości, które stało się udziałem mołdawskiego hospodara i jego syna. „Znaczenie i osobliwość przypadku Kantemirów, polega na podobnym doświadczeniu ojca i syna w poznawaniu wielu środowisk i kultur ich czasów” – pisze autor w pierwszym rozdziale książki (s. 21). Praca jest więc przyczynkiem do badań nad kosmopolityzmem w osiemnastowiecznej Europie oraz rozważań nad granicami, jakie miała ówczesna *res publica litteraria*: „Oba te następujące po sobie życiorysy zasługują na szczególną uwagę, przez to, że pomagają zrozumieć długotrwałą i skomplikowaną alchemię intelektualną, która sprawiła, że w wieku XVIII raz jeszcze przemysłano Europę, włączając do niej kulturowy wkład jej wschodnich krańców” (s. 24).

W pierwszej części tego podwójnego portretu Stefan Lemny opisuje życie Dymitra Kantemira. Nie pomija żadnego istotnego epizodu, pisze o roli pierwszego nauczyciela, Jeremiasza Cacaveli, szczegółowo przedstawia późniejszy siedemnastoletni okres pobytu Kantemira w Stambule. Biografia pozwala śledzić dalsze losy Dymitra Kantemira – autor omawia krótki okres sprawowania władzy w Mołdawii, a następnie przybliża jego życie w Rosji Piotra Wielkiego. Ta część pracy jest oparta głównie na już znanych i analizowanych źródłach oraz na wcześniejszych ustaleniach badaczy, m.in. na pracach S. Gorovei⁵, V. Căndeii⁶ i S. Ciobanu⁷.

W osobnych podrozdziałach przedstawiono poszczególne dzieła Dymitra Kantemira. Stefan Lemny stara się dzięki niektórym z nich odmalować jego portret psychologiczny ich autora. Na przykład *Divanul* ma być dowodem wewnętrznego rozdarcia autora – wychowanego w wierze prawosławnej, lecz przebywającego na wygnaniu w stolicy kraju, którego główną religią był islam (s. 77). Owe rozważania prowadzą do ciekawych wniosków: kosmopolityzm Dymitra Kantemira nie był jedynie efektem filozoficznego dążenia do poznania i zrozumienia świata, był również wymuszony przez sytuację w której znalazł się nie tylko on sam, lecz także Europa jego czasów. Stefan Lemny przybliża również inne wczesne prace, takie jak *Istoria ieroglifică* oraz *Kitab-i ilm-i musiki*⁸ (s. 73-86) oraz późniejsze rozprawy historiograficzne dotyczące dziejów Imperium Osmańskiego i Rumunii, które były owocem dojrzałych badań mołdawskiego arystokraty (s. 127-150).

Następnie Stefan Lemny przedstawia portret Antiocha Kantemira (s. 175-304). Dorastał on w Rosji czasów Piotra I, autor szczegółowo omawia kolejne etapy jego edukacji, czyniąc też interesujące spostrzeżenia na temat francuskich lektur Antiocha oraz jego pierwszych prób literackich (s. 177-192). Biograf najwięcej uwagi poświęca okresowi, w którym syn Dymitra był rosyjskim ambasadorem (s. 205-236). Sprawując tę funkcję, Antioch uczestniczył

⁵ S. Gorovei, *Cantemireștii – eseu genealogic*, w: *Dimitrie Cantemir (1673-1723), principe român și cărturar european*, Iași 2003.

⁶ V. Cădea, *La vie du Prince Dymitrie Cantemir Cite par son fils Antioch*, „Revue des études sud-est européennes”, 1985, nr 23.

⁷ S. Ciobanu, dz. cyt.

⁸ Warto wspomnieć, że ta pozycja doczekała się w roku 2009 interpretacji muzycznej Yordiego Savalla i zespołu muzycznego Hespèrion XXI – J. Savall, *Hespèrion XXI – Istanbul: Dimitrie Cantemir, Le Livre de la Science de la Musique*, Alia Vox 2009.

w życiu umysłowym i towarzyskim dwóch najważniejszych centrów Oświecenia – Paryża i Londynu. Był gościem salonów, odwiedzał operę i teatr. Utrzymywał kontakty z najwybitniejszymi postaciami francuskiego Oświecenia, między innymi z Wolterem i prawdopodobnie z Monteskiuszem. Działał na rzecz zbliżenia Rosji z Anglią, zabiegając o uznanie przez dwór w Londynie tytułu cesarskiego Piotra Wielkiego. Starał się też zmienić nieprzychylny obraz Rosji na zachodzie Europy, czego świadectwem mogą być jego potyczki z prasą angielską (s. 237). Ten fragment jego biografii jest niezwykle ciekawy, pokazuje bowiem mało znane początki rosyjskich zabiegów zmierzających do wykreowania na Zachodzie wyobrażenia Rosji jako kraju „oświeconego” na sposób zachodni. Stefan Lemny uważa, że działalność Antiocha Kantemira, jak również jego osoba, będąc wzorowym spełnieniem ideału *honnête homme*^a, sprawiły, że zachodni obraz Rosji zmienił się na korzyść (s. 235). O ile ta opinia wydaje się nieco na wyrost, to należy zgodzić się ze stwierdzeniem, że życie rosyjskiego ambasadora stało się symbolem zbliżenia pozornie dalekich centrów kulturowych Europy. Ta część pracy również jest oparta w większości na wcześniejszych analizach badaczy, m.in. pracach H. Grasshoffa, M. Ehrharda i N. Majkova⁹.

Niezwykle wartościowym *post scriptum* do biografii Kantemirów jest refleksja nad popularnością jednego z najważniejszych historiograficznych dzieł Dymitra, *Incrementa atque decrementa aulae othomanicae* (s. 305-312). Stefan Lemny szczegółowo omawia starania Antiocha związane z jego publikacją. To dzięki nim w roku 1735 ukazuje się angielskie tłumaczenie autorstwa Matthew Tindala. Książka nie sprzedaje się dobrze, lecz jej fragmenty oraz biografia autora zostają umieszczone w poczytnym francuskim czasopiśmie *Pour et contre*, którego redaktorem był książdz Prévost. W 1737 r. udaje się wydać tłumaczenie francuskie, którego autorem jest Jean Rousset de Missy, redaktor poczytnego czasopisma *Mercure historique et politique* a w roku 1743 zostaje wydana edycja tłumaczona przez Joncquièresa. Jest ona szczególnie popularna i staje się podstawą dla wersji niemieckiej. Badacz przytacza też informacje o dostępności poszczególnych wydań oraz ich cenach. Wymienia również autorów, którzy powoływali się na dzieło Dymitra Kantemira. Lemny nie waha się więc wkraczać na tereny historyków książki i czytelnictwa. Zabieg ten wydaje się uzasadniony – ilość wydań, cytowań w prasie i innych publikacjach oraz recenzje są w czasach Wieku Światła wyznacznikami istotności i popularności dzieła naukowego i literackiego. Wydaje się, że ta końcowa refleksja jest jedną z najbardziej wartościowych części pracy, która zainteresuje badacza obeznanego już z biografią i twórczością Dymitra i Antiocha Kantemirów.

Książka Stefana Lemny’ego jest pozycją, która odbiega od biograficznych schematów, głównie dzięki ciekawemu zestawieniu dwóch powiązanych ze sobą życiorysów. Mimo że większość informacji przedstawionych przez autora nie była obca badaczom, trudno nie docenić wysiłku opracowania dużej ilości informacji biograficznych i zamknięcia ich w spójnej, zwężłej i atrakcyjnej formie. Wartość tej pozycji podnosi również wyczerpująca bibliografia tematu. Książka Stefana Lemny’ego stanowi doskonały punkt wyjścia dla każdego, kto chciałby zaznajomić się bliżej z życiem i twórczością Dymitra i Antiocha Kantemirów.

Wojciech Sajkowski

⁹ H. Grasshof, *Antioch Dimitrevič Kantemir und Westeuropa: ein russischer Schriftsteller des 18. Jahrhunderts und Seine Beziehungen zur westereuropäischen Literatur und Kunst*, Berlin 1966; M. Ehrhard, *Un ambassadeur de Russie à la cour de Louis XIV. Le prince Cantemir à Paris (1738-1744)*, Paris 1938; Л. Майков, *Материалы для биографии кн. А.Д. Кантемира*, Санкт Петербург 1903.